

LOGIKA RAZUMA I LOGIKA ŽIVOTA

Pavao Butorac

SUMMARIUM: Articuli titulus »Logica rationis et logica vitae« primum illustratur. Pondus praecipuum termino »logica vitae« adponitur, qua sensus habetur, qui rationis argumenta non considerat, sed diversimodas vitae condiciones, quibus homo individue, non socialiter sumptus, propriam conscientiam religiosam efformare solet. Perpenditur valor firmitatis sic acquisitae conscientiae religiosae necnon ambitus in societate humana permagnus individuorum, qui tali innisi conscientia bona, immo quando et optima, credunt vel agunt fide, quae credenda vel agenda ipsi putant. Sic efformatae conscientiae athico-religiosae unus est iustus iudex Deus. Agitur nempe de multis, qui vitae difficultatibus pressi, immo vel septi, propriam ethico-religiosam persuasionem perficiunt prorsus inconscii se ad amplius quid obligari.

Mentio fit de terminis a nonnullis adhibitis: logico-conceptualis necnon concreto-realis cogitandi modus. Parum etiam de sensu illativo cardinalis Newman disseritur.

Quaestio quoque agitur, num rationis vitaeque logica uti paradoxa quaedam exhibeantur sicque ea considerari oporteat necne, quidve rationalis logica quidve illa vitae conscientiae religiosae formandae servandae adferre valeat. In huius logicae (vitae) influxu et momento psychologicae pressius fit sermo responsabilitatisque ethicae in singulis casibus gradus soli Deo notus exhibetur, hominem vero, quem singulorum spiritus anguli effugiunt, mitius iudicare oportet. Brevissime fit mentio, num malum quoque rationibus quibusdam innitatur.

An, auctor sic quaerit, de humanismo nostrorum temporum hic agi perspicitur, advertitque extrema vitanda. Pressius ingreditur in quaestionem de religiosa personali conscientia quid sentiendum, mentem breviter ad nostri aevi personalismum advertens et ad intuitionismi (penes singulos) momentum. Tangit quoque quaestionem de responsabilitatis mensura illorum, qui ad manifesta signa prodigiaque Domini ex narratione evangelica incredulos pertinaces sese exhibuerant deque populi hebraici in Domini obitu responsabilitate.

Sed summopere necessarium ostenditur scholia vel excursus praeproperos vitanda esse. Sic in efformanda conscientia religiosa Caesaris nil tribuendum. In pertractanda conscientia religiosa acatholorum vel etiam non christianorum, immo vero vel ipsorum incredulorum sive atheorum, sive sint in christiana societate culturae ambitu sive extra, magna opus est prudentia, maiori zelo, summa caritate. Opus enim caritatis per eminentiam agitur, redemptorio Christi sanguine dicatum.

Sed exaggerationes omnes prorsus eliminandae. Perniciem enim sensui religioso recto, immo vero vel fidei perimendae vel adtenuandae saltem in singulorum animis conferre valent. Hinc rectae fidei adhaesio urgenda, ne doctrinae christianae oleo aqua infundatur. Praecipue, si de oecumenismo qua tali res est, Spiritui ductu, qui Sanctam Dei Ecclesiam mire semper rexit regetque, strenue inniti opus est. Homines vero, quod illorum est, agentes, veritati caritativae penitus addicti sint, ne Dei opus, in Ecclesia et per Ecclesiam peragendum, detrimenti quid capiat, proindeque auream mediocritatem prorsus servandam esse censendum.

UVOD

O trinaestoj shemi ekumenskog koncila ispisana je već obilna literatura. Dakako za i protiv. Radi se o prevažnom pitanju: kako da se Crkva predstavi suvremenom svijetu. Da li je ona dužna da mu se prilagodi ili je društvo dužno da se njoj prilagodi? Kad je Božja istina njezin poklad i njezin život, da li se taj život ima da održi, pa i unaprijedi tako, da se Božja istina zasjeni i okrnji, ili istina treba da zabljesne u punu sjaju pred modernim čovjekom i da mu se ukaže kao sidro spasa u brodolomu misli i srca, što našem društvu ubija volju za viši život duha i uokviruje njegov razvitak i njegovu sutrašnjicu isključivo u postupke što čovjeka naših dana označuju za »homo ludens«?

Proučavajući ovu shemu u njezinim osnovima postavio sam sebi pitanje: da li logika razuma, na koju se kao na naravnu podlogu prislanja

naše vjerovanje, dolazi do izraza u **našoj** religioznoj praksi i u životu ljudi, koji ne pripadaju našem krugu? Ili se u životu javlja i neka druga logika, ukoliko se može nazvati logikom, jer i ona ima neku svoju dosljednost, a nameće ju lično iskustvo pojedinaca, premda se kojiput smije naglasiti i kolektivno iskustvo; pa imalo barem kadikad i težinu zaraže?

ŠTO ZNAČE TERMINI

Tko s dobrom voljom i uz neku pouku pristupa ovome članku, sva je prilika ne osjeća potrebu da mu se objasni termin »**logika razuma**«.

Već u starini, još prije kršćanske ere, u Grka u prvome redu, ljudski se um po svojoj naravi osjećao prisiljen, da se postavi neka podloga zdravu razlaganju. Drugim riječima, trebalo je postaviti neku formu za ono što je razumu bilo prirodeno u oblikovanju sudova, da se ne bi pri zaključivanju potkrala zabluda. Ta se pregnuća nemaju tako shvatiti, kao da je u načinu rasuđivanja ili razlaganja nastajalo nešto novo ili nezgrapno. Još manje, kao da se sigurnost spoznaje a limine odbacila, pa je mjesto istine nastupila zabluda. Radije se upreglo na to, da se vlastitoj operaciji razuma nađe neka forma ili točnije jasna formulacija, tako da čovjek, svaki i svagdje, izbjegne po mogućnosti svaki skretaj od tih forma. Svrha je toga napora bila to, da se pod izlikom istine ne uvuče zabluda i tako zasjeni pregnuće oko dostignuća istine. Ovu je opasnost trebalo izbjeći ili barem upreći da se izbjegne. Najprije stoga, što ljudski um po svojoj naravi teži za istinom. Ali još više zato, da ne bi i sama čovjekova narav pretrpjela štetu. Čovjek je naime po svojoj naravi razumno biće, pa stoga njegov razum ima ne samo zadaću, nego i neotuđivo pravo, što mu ga nikakva sila ne može oduzeti, da dođe do istine. Dakoko na svoj način, naime diskursivno, dio po dio, jer ga pri tome sputavaju sjetila, a i spoznaja se predmeta na njih prislanja. Baš radi ovoga ne može čovjek pa bio obdaren i snagom genija, dostići čiste duhove u shvaćanju istine niti im se u tome izjednačiti. Pri tome ovdje nije uopće riječ o Božanstvu, Apsolutnoj Istini, iako se i čovječji razum, dohvatajući istinu na svoj način i svojom mjerom, barem nekako može da primakne Vrhovnoj Istini, pa je svakako i neki njezin odraz.

Logika se razuma bavi pravilima mišljenja i raspravlja o načelima, koja su svakomu čovjekovu umu, uzimajući stvar normalno, pristupačna, shvatljiva i jasna.

A što je **logika života**? Kad je život čovjeka, razumom obdarena, u istraživanju i dohvat istine, zar može postojati neka druga logika, i to tako da spada u život istog razumnog bića?

Premda treba priznati, da čovjekov život stoji u razumnosti kao konstitutivnom elementu, isti je taj čovjek obdaren i slobodnom voljom, pa mu se život odvija i u svakojakim potrebama i težnjama, što izvire iz fizičke strane njegova bića i iz strukture njegove slobodne naravi. Iako razumna spoznaja radi složenosti čovjekova bića ima prvi poticaj od sjetila, osjećaj poduprt afektom priklanja se i drugoj meti, gdje se postu-
lati zdrava razuma mogu uvažiti ili ne. Tako se događa, da čovjek veoma lako osjeti, kako se u njemu odvija dvostruki način života, jer se osim ra-

zuma posvuda ukazuje i volja, pače se ona nameće i razumu. Čovjekov se život pod naravnim vidom apsolvira razumom i voljom.

Ali, ovdje se pita:

DA LI SE LOGIKA RAZUMA I LOGIKA ŽIVOTA UKAZUJU PARADOKSALNO?

Težnje naše volje mogu biti u skladu s razumom, ali i u suprotnosti. Ako su u skladu s objavljenom istinom, ne dolaze u sukob s razumom, prosvijetljenim svijetlom vjere, pače se mogu i divno složiti. Ako se volja pokreće Božjim Duhom, prislanja se na Božje posinaštvo. Kad je čovjek Božje dijete po milosti i sve dotle dok je, njegova će volja upreći da se prilagodi Božjoj volji. Pače slijedi i samog naravnog Sina Božjega, Očevu Riječ, kao svoga vođu na stazi života. Ali ako, zavedena strašću, odnemari zapovijedi Božjega zakona, ili još u dnu duše zasjeni svijetlo Božje istine svijesno ili nesvijesno prihvaćenom zabludom, ne može se pronaći veza s razumom, prosvijetljenim vjerom.

Ali ne mora neminovno postojati disharmonija. Niti je prikladno da razuman čovjek silom strasti nameće disonanciju između svoga razuma i svoje slobode. Dok razum ozbiljno ocjenjuje motive vjerovanja ili se prostodušno prilagođuje vjerovanju, ne dolazi u sukob s objavljenom naukom, pače se s njome i podudara, premda integralni opseg objavljene istine ne obuhvaća, jer to pripada samo Bogu. Tako se ni volja, kad opslužuje zapovijedi vjere i razuma, vođena vjerom, ne odvajava od razuma, nego se ove obje čovjekove moći slijevaju — sit venia verbo — u službu Božje istine i dobrote. I dok blista ova suglasnost u duhu, sve je u čovjeka u ravnoteži i u miru, koji iz nje proizlazi, a nadvisuje svaki naš domišljaj, i oblikuje prav i savršen život, koji na kraju sasvim sigurno vodi duh u Božje krilo, gdje se Istina, Dobrota i Ljepota u Božjoj biti supstancijalno ujedinjuju.

MOŽE LI LOGIKA RAZUMA DOPRINIJETI OBLIKOVANJU I ODRŽANJU VJERSKE SVIJESTI?

Pod vjerskom sviješću razumijevamo **osobno religiozno uvjerenje**, bez obzira da li je pravo ili ne. Ali naglašujem, da se etička svijest prislanja na religiozno uvjerenje, barem je uglavnom tako, pa se stoga ovaj izraz »vjerska ili religiozna svijest« može protegnuti i na etičku svijest. Redovito se služim kraćim izrazom »vjerska svijest« i onda kad se misli na **religiozno-etičku ili vjersko-moralnu svijest**.

Pita se: da li logika razuma može što doprinijeti oblikovanju i održanju vjerske svijesti.

Radi li se o vjerskoj tajni, treba naglasiti, da nikakav razum, pa bio ne znam kako visok, ne može da adekvatno upozna smisao tajne. U povijesti dogma, dok se radi o stvarima, što nadvisuju naravni red, nema primjera, da bi mogao zasjeniti istaknutu činjenicu. Usprkos tomu, sa strane razuma ukazuje se prekorisnim, pače barem donekle i potrebnim, istraživanje u području vjere, da vjerovanje bude razumno. U naravi je čovjekova razuma, da istražuje uzroke stvarima i da pronalazi načine

o naravi i stanju stvari. Nijedna spoznaja, ako je uistinu spoznaja, ne može biti slijepa. Ali ju strast može zasjeniti. Nego, ovo je više spoznaja zla i defekta nego istine i dobra, premda treba reći, da se i zlo nameće pod izlikom nekog dobra. Čovjek, ranjen istočnim grijehom, može upoznati zlo.

Nu treba dodati, da se ne samo pojave naravnog reda korisno i potrebno istražuju, nego se i divote svrhunaravskog poretka mogu ispitivati, da bolje zasinu, i to veoma korisno, da ne bi priklon razuma bio slijep. Inače bi napori apologetike i dogmatike ostali uzaludni, pa bi motivi vjervovanja izgubili razlog opstanka. Svakako sva nastojanja oko shvaćanja o razložitosti vjerovanja ostaju uzaludna pregnuća, ukoliko bi razum pregnuo da adekvatno shvati prave vjerske tajne. Ali ipak treba nastojati oko ovoga studija, da se objavljena istina поближе upozna. Red je da oko toga upregnu ne samo oni što se odavaju teologiji, nego i drugi, barem ukoliko ih razna zbivanja u životu ne priječe. Načela zdrava razlaganja, ukoliko ih uska servilnost sjetila ne ometa, primiču sasvim sigurno čovjekov um Vrhovnoj Istini, da se u njoj smiri barem koliko je to moguće čovjeku u ovome životu da dostigne Istinu i da pri njoj odahne.

MOŽE LI LOGIKA ŽIVOTA DOPRINIJETI ŠTO VJERSKOJ SVIJESTI?

Uvijek se radi o oblikovanju ili o održanju vjerske svijesti ili još i o jačanju ili slabljenju. Praksa života može joj mnogo doprinijeti ili oduzeti.

Mnoštvo je ljudi s neznatnom sposobnošću za mišljenje, pa ih i nevolja pritisne, a nemaju ni vremena da sile posvete religioznom problemu. Ali ipak, gonjeni svakojakim zbivanjima dódiruju Božju moć, pravednost i dobrotvornost. Svrćajući svoju pozornost samo na stvari, koje o s o b n o mogu iskusiti, ocjenjujući ta svoja iskustva i možda ne tuđa, uvjeravaju se da ima Bog Dobri i Veliki i uvjereni njemu se priklanjaju, a da pritom ne shvaćaju niti uopće misle da im treba da prevažnim pitanjima vjere ustrajno svrate pažnju, pa da tako po mogućnosti razumiju što vjeruju ili misle da moraju vjerovati primorani životom. Ako oni što se odavaju teologiji raspravljaju, što treba vjerovati nuždom sredstva ili i nuždom zapovijedi i koje su primarne norme za djelovanje, nije zadnji povod za to ovo iskustvo života, što prečesto uvelike doprinosi, da pojedinci, i to zapravo vrlo mnogi, udese svoj život barem donekle u skladu sa Božjim zakonom, uvjereni da im nešto više nije potrebno ili da nijesu primorani da štogod bolje požele. Izliječena bolest, jer je bolesnik zaklinjao Božanskog Liječnika, prevladane privredne poteškoće, uklonjena opasnost gladi, kad se patnik oslonio na dobru Božju Providnost, izbjegnuta smrt što je iznenadno zaprijetila, nesreća najednom uklonjena, svladana zloća što je bila zaprijetila najgorim udesom, i mnogošta drugo što razdire život i nameće očaj, što se vjeruje da je otklonjeno ili smanjeno, jer se na Božji mig razvedrilo, uvelike utječe da se zahvalan duh priljubi Božanstvu, pa ga nikakav nagovor ili napast ne bi odvratili od vjere, duboko uvjeren da se život ravna božanskom silom, kojog niko ne može izbjeći niti ju prevladati.

To isto treba reći o javnim ili društvenim zgodama, povoljnim ili nepovoljnim. Ako je domovini zaprijetila kob ili podavno ili tu skoro, narod je sa prvacima pun pouzdanja podigao ruke k Božanstvu, pa kad je minula opasnost, diže hramove, zahvalan prinosi žrtve za postignuta dobročinstva, za postignutu ili očuvanu slobodu. U tim se slučajevima nužno ne akklamira razum, nego zajedničko iskustvo naroda, koji put vjekovno, pokrenuto osjećajem zahvalnosti, uvjerava da se sudbina naroda ravna Božjom rukom.

Ali nasuprot, počesto se dogodi, a da se pritom ne pita zdrav razum, nego radije razna zbivanja u životu, da čovjek ne pripušta vjeru, pa ju naprosto i izgubi. Misli naime da je Bog radi svoje beskrajne dobrote obavezan da bez ograničenja i bezuvjetno udijeli sve što traži čovjek pritisnut nevoljom i izvrgnut poteškoćama. Kad je Božja Riječ Utjelovljena, po ljudskoj naravi brat svima ljudima, doviknula ljudskom rodu, da će primiti, ako zatraži (Mt 7,7—8; Mk 11,24; Lk 11,9—10; Iv 14,13—14), naklapaju neki, da će postići od Boga sve bez razlike. Tako nije čudo, da se vjerski osjećaj u čovjeka zasjeni, kad se podnosi neizlječiva bolest ili velika društvena i privredna nevolja ili javna nedaća ili velika nepravda što ju nameće čovjek ili vrijeme. Pače u čovjeka, komu vjerovanje nije dovoljno obrazloženo, ili je nekad bilo, ali se niža strana duha, zavedena pretjeranim afektom, prožeta egoizmom, snažno nametnula razumu, vjerski se osjećaj može zamagliti, pa i posve izgubiti. U tome slučaju logika sjetilnog života, u opoziciji s racionalnom logikom, unosi žalostan paradoks u dušu, premda bi trebalo da bude drukčije. Ne treba naime da se iskustvo života, pa ni ono najbolnije, pošto poto usprijeći razumu, rasvijetljenu vjerom. Tako se događa, da premnogi ljudi, pokošeni udarcima života, izmučeni zlom kobi, prihvate stazu sasvim drukčiju od one koju savjetuju razum i vjera, i to kao nesavladiv putokaz u životu, pače i misle da imaju neko pravo na nj.

Rekoh »logika života«. Da li se i zlo prislanja na neke razloge? Dakako, ako se sofizmi zla osjećaja smiju nazvati razlozima. Nego, treba naglasiti da i zlo u svome redu dosljedno može da dohvati i skrajnje i stoga veoma opasne dedukcije. Dakle može se naći neka logika i u zlim afektima i u zadovoljenju strastima, dakako različito obojena, prožeta prevrtljivošću, sveosve okrutna prama žrtvama zla, spremna i sposobna i na uništavanje. U takvim prilikama, lako se to shvaća, vjerska se svijest zamagli, pa i posve izgubi, jer razum tada ne pruža sebi vlastita pomagala, nego naprotiv argumenti labave i prevrtljive volje, nametnuti sofistikom afekta i strasti, kobno prevagnu.

O LOGIČKO-KONCEPTUALNOM I KONKRETNO-REALNOM NAČINU MIŠLJENJA

Neki se mislioci rado služe u ovom naslovu označenim terminima i postavljaju oštru razliku između ta dva mišljenja.

Logičko-pojmovna metoda polazi od pojmova i pojmovnih sudova i dolazi polako preko različitih stepena sudovanja do konačnih dedukcija, indukcija, zaključaka, što se obično naziva logikom. Ali ne postoji

razlika između ovdje navedenog naziva i naše logike razuma. Slijevaju se na isto.

Nu ako se naziv konkretno-realnog mišljenja podvrgne analizi, opet treba kazati, da u stvari nema razlike između ovog naziva i smisla što se pokriva s našom logikom života. Stvari što se konkretno osjećaju ili smo prisiljeni da ih osjetimo, stječu se na isto što se nazvalo poteškoćama života, posljedicama sjetilna utjecaja, maštanja, strasti, ili što čovjek smatra da mu se najbolje posrećilo. Ali, da ne skliznemo sa prave staze, red je istaći da u konkretno-realnoj metodi mišljenja ne nedostaju nužno načela logike, kao što se u oblikovanje sudova i u razumno zaključivanje može uvući niža strana čovjekova bića. Smije li se ovo dušetno stanje u neku ruku nazvati humanizmom? Možda sartrovskim? Slobodno je to misliti, samo da svoju misao ne zasjenimo pretjeranstvom!

»ILLATIVE SENSE« KARDINALA IVANA HENRIKA NEWMANA

Slavni kardinal Newman daje veliku važnost tako zvanom ilativnom **zaključbenom smislu**, t.j. čovjekovoj sposobnosti da oblikuje zaključke iz praktičnih principa.

Činjenica je da razni ljudi sude različito, pa i oprečno, o istim stvarima i pojavima života. Počesto se dogodi da se vjersko uvjerenje oblikuje ili vjerska svijest ustroji prama raznim vjerojatnim stvarima ili događajima, gdje sigurnost ne dominira. Ali, smiju li se ovi različiti načini mišljenja svesti na savjest? Što da se onda rekne o savjesti i svijesti pojedina? Nije čovjeku dano da zađe u duboku tajnu savjesti, nego samo Božanstvu, iako se po Newmanu savjest ne može nazvati Božjim glasom, nego samo jekom ovoga glasa. Griješi li čovjek, kad ne u zloj vjeri pregre da slijedi savjest pa i manje ispravnu? U pojedinim slučajevima što se ima suditi o čovjeku koji je tako skrenuo? Nu to svakako spada na Božje sveznanje.

ŠTO SE IMA SUDITI O OSOBNOJ VJERSKOJ SVIJESTI

Postoji i opća svijest društvenih i narodnih zajednica o javnom moralu i društvenom životu, o ustaljenim ili baštinjenim običajima, o iščekivanju narodne ili društvene sudbine. Pače ova svijest, prava ili neprava, počesto može da odluči dobru ili lošu sudbinu naroda. Ali ovdje se ne radi o ovoj svijesti.

Nego, osobna se svijest povezuje s etičkim normama. Počesto sam se namjerio, **kako se pojedinačna svijest oblikuje na etičkim normama što se crpe iz osobnog iskustva**. Pače sam mnogo puta konstatirao, da se i ljudi i žene tako uporno drže ovoga svoga osobnog mišljenja, kao da bi se radilo o pristajanju na objavljenu istinu. Ne tapka li se i tu po nekom suvremenom **personalizmu**? Ali se personalizam nema eo ipso odbaciti. Osobno najme uvjerenje ili vjersko-etička svijest može biti i posve ispravna. Ali se češće nailazi, da je zamagljena najtežim zabludama. Okolnosti i stvari što ne prelaze vjerojatnosti, uzete kompleksivno, nametnu pojedinačnoj vjerskoj svijesti skoro vjersku čvrstoću. Tako se lako razumije da se i najteže aberacije pripisuju dobru duhu. Nije ni to pretjerano, kad se kaže, da duh može i zlo okrenuti na dobro. Pri ovome čovjek osta-

je osupnut pred dobrotivim opsegom Božanske Providnosti. Uzme li se u obzir i **intuicionizam**, osobito u onih što se vode više osjećajem nego razumom, pa se i vrlo prostodušno priklanjaju vjeri, dešava se da se neki osobnom intuicijom privlače čak i do vjerovanja i uza nj čvrsto ostaju. U svakom se slučaju radi o istinama, uz koje duh pristaje bez opoziva, u prvom redu, kad se radi o onima najprostodušnjijima što nemaju sposobnosti, a ni vremena, da se ozbiljno bave vjerskim problemom ili moralnom poukom. Zar se pretjerano ili i nepametno govori, kad se istakne, da se dubina osobne svijesti sa skrivenim zakucima duha otvara na uvid samo Božanskom Umu? Zar je pretjeranstvo, kad se naglasi da prilaženje vjeri predstavlja neku smionost, ali potrebnu smionost, jer se prilazi k Najvišem Biću, komu se treba klanjati u duhu i istini, jer se duh ne daje u mjeri (Iv 3,34), nego dahne, gdje hoće, i glas mu se čuje, ali ne znaš, odakle dolazi ni kamo ide, pa je to kod svakoga ko je rođen iz duha (Iv 3,8)? Spada li na čovjeka da donese peremptoran sud o tvrdoći srca, kojom su se usmjelili Židovi, farizeji u prvome redu, vrlo uporno isprijčiti Gospodinu, kad se radilo o iznenadnu ozdravljenju uzetoga u kupelji Betezde ili slijepca od rođenja ili o divnom uskrišenju mrtvog Lazara? Osuda, koju je Gospodin donio za takve postupke, ne daje nama pravo da premjerimo mjeru njihove krivnje. Može li čovjek premjeriti mjeru te nevjere, kad su Gospodinu u lice sasuli prigovor da je blasfeman kad se izjavljuje Božjim Sinom ili kad ne opslužuje subotu po farizejskoj tjesnogrudnosti? Zar je svijetu nepoznato, da je u koncilijskoj auli Petrove bazilike smiono izneseno mišljenje da hebrejski narod **kao cjelina** pri veličanstvenoj golgotskoj drami nije nanio nikakvu sramotu izraelskoj slavi? Ali ovdje apstiniram od svoga suda.

PRUDOVE TREBA IZBJEĆI

1. Snaga države malošto može pomoći, da se vjerska svijest negdje oblikuje ili održi, a obično može da naškodi. Tokom vjekova pokazalo se da je svjetovna vlast nanijela vjeri mnoge poteškoće i opasnosti, pa i otvorena nasilja, i da se slobodi Crkve i njezinoj zadaći isprijčilo mnoštvo pregrada. Kad je riječ o vjerskoj svijesti, dvoje se ima uzeti u obzir: Bog, začetnik vjere i svrha, i čovjekova savjest. Cezar nema prava da uđe u svetište savjesti.

2. Radi li se o kršćanima nekatolicima, treba požaliti svaku tvrdinu u rasuđivanju savjesti kod pojedinaca. Premnogi, a po mom skromnom sudu i većina, provode život u dobroj vjeri (in bona fide), a tkogod i u najboljem raspoloženju. Možda će se primijetiti da ova dobra vjera nekatolika može nanijeti tešku zapreku ekumenskom pokretu. Ali uvijek treba naglašavati i urgirati slobodu savjesti pri vjerovanju što proizlazi iz dobre vjere. Inače nikakvo ekumenističko pregnuće ne će ubrati ploda.

3. Je li riječ o sljedbenicima nekršćanskih religija, treba se još više čuvati, da se pristanak ne istisne sredstvima, što su pod vidom etike ili kulture manje zgodna. Sloboda je naime najdraži Božji dar. Premda je sveznajući Bog predvidio svakojake, pa i najodurnije, zle upotrebe slobode, nije lišio čovjeka slobode ni nakon Adamova grijeha. Nije se na-

dati u širenju vjere kod nekršćanskih naroda ili pojedinaca nikakvu uspjehu, ako se sloboda savjesti najsavjesnije ne održi.

4. Ako je tako, kad se radi o vjernicima izvan katoličke i kršćanske zajednice, što se ima pripaziti, kad je riječ o nevjernima ili ateistima, bilo da su se rodili u katoličkoj zajednici ili ne, bilo da pripadaju kršćanskim zajednicama ili ne? Sloboda savjesti može biti sveosve pogrešna kod njih, u prvome redu kad se ubrajaju u otmenije društvo, pače može se desiti, da je ta sloboda savjesti uskočila izvan svake ograde istine i dobra. Svim tim treba ju poštovati, a ne inkvizitorski analizirati. Samo u održanju slobode nadati se plodu.

5. Na kraju red je općenito istaći, da nije dozvoljeno nikomu da preze vjersku svijest, pa ma radilo se o kakvu bilo skupu osoba. Sjetimo se, što je u ovoj maloj raspravi izneseno o logici života! Možda se i u našim pojedinačnim naporima oko oblikovanja vjere desilo, da se barem kadikad nije prešlo preko okolnosti i ograda, što smo ih podrazumjeli pod logikom života.

6. Samo treba izbjeći svako pretjeranstvo u tretiranju ovih sklizavih pitanja. Može naime donijeti opasnost pravu vjerskom osjećanju, pa i vjeru uništiti ili barem oslabiti. Stoga je red da se urgira pristajanje uz pravu vjeru, da se ne bi nalila voda u čisto ulje kršćanske nauke.

A ŠTO ONDA S EKUMENIZMOM

Nešto se već istaklo. I još jasnije treba istaći.

Već sama narav ekumenskog pokreta urgira, da se svim silama ima poraditi oko ovog velikog djela. Ne radi se ovdje o prozelitizmu, u nekom lošem smislu ove riječi, nego o istom otkupiteljskom djelu što ga je Utjelovljena Riječ na križu izvršila, a povjerenje je Crkvi, da se ovim uzvišenim postulatom čovječanstvo održi za vječnost i sabere u Očevo krilo. Mučenički je vjekovni razvoj Božje Crkve preuzeo pod brigu Duh, da se ekonomija spasa provede, a to je vidljivo iz Otkupiteljevih riječi i djela, pa se ne treba bojati, hoće li život Crkve biti održan. Ali ipak red je naglasiti, da je utjecaj Crkve bijedno zastao u prostranim predjelima, krivnjom ljudi barem kadikad. Prema tome red je da čovjek doprinese božanske djelu, što je izvršeno za čovjeka, da se ne bi desilo da se čovjekov spas vrši bez čovjeka. Stoga treba izbjegavati mnoge greške, što se potkradoše krivnjom vremena i nezgrapnošću ljudi, a zasjeniše Božje djelo, kako ne bi omlitavila djelatnost duha i izgubio se plod pod teretom ljudskih manjkavosti. Ne malo ih se boji, da se ne bi ekumenizmom zasjenio duh prave vjere. Ali se mora uvijek imati na pameti da je Bogu drago njegovo djelo, i da Božja Crkva, vođena Duhom istine i ljubavi, nije nikad skliznula sa Kristove linije, a niti je mogla, iako su se ljudi, i to ne malo njih, drznuli da ju polome. I mi ćemo poraditi, što je do nas, izbjegavajući skrajnosti, da ne bi Božje djelo što pretrpjelo, ako mi podbacimo. Zato ustrajno uz istinu, odlučno uz ljubav! Ljubav urgira, da se Božje djelo nastavi ljubeći braću. Istina će nas osloboditi, pa ma kakve god kušnje napale našu vjeru prevrtljivošću različitih mišljenja.